

МАРФЕМНЫ ПАЎТОР У МОВЕ ПАЭТЫЧНЫХ ТВОРАЎ АНАТОЛЯ ВЯРЦІНСКАГА

Марфемны паўтор — гэта выкарыстанне ў тэксе слоў з фанетычна аднолькавай марфемай (марфемамі). Ён шырока ўжываецца ў мове паэтычных твораў Анатоля Вярцінскага. У паэтычнай страфе нярэдка паўтараюцца словы з агульнымі каранямі, прыстаўкамі, суфіксамі, постфіксамі, канчаткамі.

Ужыванне слоў, што належаць да розных лексіка-граматычных класаў, але аб'ядноўваюцца паводле агульнай семантыкі караня, акцэнтуюць увагу чытача на адной, найбольш важнай думцы твора, паглыбляе яе за кошт актуалізацыі значэння караня. Актуалізацыя семантыкі караня ў паэтычнай тканіне твора выражаецца:

а) ужываннем аднакаранёвых слоў у сістэме кантэкстуальных сувязяў, калі ўвага чытача скіроўваецца на семантыку розных афіксаў гэтых слоў: «У вас весела, — кажэ старая. — / Гэта добра, што сыноч. / Бач, **крычыць** як, як стараецца <...> Галасісты **крыкунок** [1, с. 44]; **Дажываць** яны будуць свой век напамінкам **жывым** аб вайне [3, с. 19]; **Як мы пра тое зусім забылі, / мы, халодныя ілбы, / што пачуццё — не галубы? / Што голуб вернецца, / ён — хатні, / а дзікую радасць вазьмі злаві! / Што не пустуюць галубятні, / а душы пустуюць без любві...** [2, с. 170]; **Там хтосьці іграе, хтосьці п'яе, / там, за сцяной, **весьляціца** хтосьці. / Ты ж толькі сведка той **весьлясці**, / і музыкі той табе не стае** [2, с. 232];

б) таўталагічнымі выразамі, што ўзмацняюць эмацыянальнасць паэтычнай страфы, надаюць ёй пэўную аргументацыю за кошт матываванасці аднаго слова другім: **Сумна не ведаць нічога на свеце, **жыць жыццём** цёмных лясоў** [1, с. 23]; **Смяецца сяброўка ў адказ сваім непашторным **смахам**** [3, с. 21];

в) словамі-антонімамі, якія дапамагаюць выяўленню супрацьлеглых паняццяў: **Парою здацца нам магло, / што Час — ён безудзельны: / не за добро і не на зло, / што Час — ён ненадзейны. / Мы памыліліся тады. / Бываюць дні без шчасця, / бяшчэсця сумныя гады, — / то паласа **бяшчэсця**** [2, с. 126].

Аднакаранёвыя словы ў мове паэтычных твораў А. Вярцінскага могуць ужывацца ў словазлучэннях, у вершаваным радку і страфе. Яны служаць паэту надзейным сродкам у раскрыцці ідэйнай задумкі твора, у стварэнні яркага паэтычнага вобраза.

Часта А. Вярцінскі звяртаецца да паўтору афіксаў, якія надаюць вершу адпаведны рытм, засяроджваюць увагу чытача на іх семантыцы, прымушаюць яго задумацца надсэнсам выказанай паэтам думкі. Сярод іх важную ролю адыгрывае прэфіксальны паўтор. Словы з аднолькавымі прэфіксамі ўжываюцца кантактна або дыстантна, анафарычна і эпифарычна, нярэдка спалучаючыся з іншымі афіксамі — суфіксамі, канчаткамі, постфіксамі. «...Кожны паэт, — падкрэслівае В. А. Ляшчынская, — па-свойму і ў залежнасці ад мэты ўжывае, вар'іруе, спалучае словы з аднолькавымі прэфіксамі ў кантэксце твора» [3, с. 187].

У мове паэтычных твораў А. Вярцінскага адзначаюцца паўторы з наступнымі прэфіксамі, у тым ліку ў спалучэнні з паўторамі суфіксаў, канчаткаў, постфіксаў:

- аб-: **Любві магчымасць **ападіла**, / магчымасць шчасця **апякла**** [2, с. 269];
- аб-: **Ты, як вада, мяне **абцякала**. / Ты, нібы вецер, мяне **абвявала**. / Ты, нібы вецце, мяне **абвівала**** [1, с. 61];
- ад-: **Можэ, таму, што **кахаліся**, / а можэ быць, таму, / што ўсё так **адбывалася**, / што вада **разлівалася**, / што ў вёдрах **адбывалася** на сонцу аднаму** [1, с. 64];
- да-: **Мыла раму яна **дабляла**, **даясна**. / Раму мыла **дачыста**, **даясна**, **дабляла**** [1, с. 47];
- за-: **Заліжам трохі іх, **залечым**, / той горкі праглынем клубок, / і з нечым добрым мы зноў глядзім у іхні бок** [1, с. 90]; **То птушка **закрычыць** спрасоння / і **затрапечаца** ў траве. / То каласы ўраз **загамоняць**, / **затрызняць** ціха аб жніве** [2, с. 11]; **Што зроблена за мінулы час, / **заплачана** і **затрачана**** [2, с. 49]; **Заплакала, **загаласіла** нема. / **Святло **запалілі**, сталі яго суцішаць**** [2, с. 89];
- не (ня-): **То **нечаканая** зарніца / **рассее** раптам ночы цень... / Ноч **непакоіцца**: ёй сніцца / **гарачы працавіты** дзень** [2, с. 11]; **Хлуснёю называю хлусню, / а мітуснёю — мітусню, / **нядоўгае** — **нядоўгім**, / **нядобрае** — **нядобрым**, / **нячыстае** — **нячыстым**** [1, с. 52]; **Ёсць ганарары, / ёсць раяль. / **Бывайце, **няўдачы**, **нястачы!****** [1, с. 37];
- па-: **Ён **пасіпеў**, **пахрыпеў** і змоўк. / **Падышла старая, **паслухала**. / **Падышла бліжэй, **пастукала**. / І **пагаворыць**, і **наспывае**** [1, с. 44]; **А затым ты мяне **звяргала**, / **павяла** на зямлю па вясне. / **Пазбаўляла** крылаў шырокіх: / **пахадзіць** па зямных шляхах** [1, с. 88]; **Ды **паспрабуй** усё гэта ўяві / без шчодрасці! / **Добрыя** нашы **парыванні**, / як **кветкі**, хочучь, каб іх **палівалі**** [1, с. 106]; **Пабегла дарога далёка, / далёка за **небакрай**... / І маці **падоўгу** з **парогу** / **маўкліва** глядзіць на дарогу** [2, с. 16];****
- пад-: **Знаю: тужым мы па ім **падчас**, / **знаю: так і **падмывае** нас** — збіцца ў **статак**** [1, с. 66]; **Бачу: мне **свята **падрыхтавалі****. / **Прыбралі ўсё, / **падрамантавалі**** [2, с. 149];**
- пры-: **Прысніўся сон — **страшэнны**, **змрочны**: / І гэтым сном **цяжкім** **разбіты**, / **прыходзіў** доўга ў **сябе**** [1, с. 137];
- с-: **Скароцяць **пажаданнямі** дарогу. / **Машыне, **знаю**, не **спазніцца** той...**** [3, с. 17] і інш.

Паўторы з прэфіксамі, якія часцей за ўсё спалучаюцца з паўторамі суфіксаў, канчаткаў, а таксама постфіксаў, даюць магчымасць, з аднаго боку, актуалізаваць афіксы, з другога — карань.

Нярэдка паэт звяртаецца да выкарыстання ў якасці паўтору таго або іншага суфікса. Суфікс *-асць*, напрыклад, які з'яўляецца стылістычна афарбаваным (кніжным) і служыць паказчыкам абстрактнасці, ужываецца з рознымі мэтамі. У адным выпадку аўтар з яго дапамогай імгненна навуковасць выкладзенай думкі. У вершы «Да пытання аб склерозе» паэт выкарыстоўвае паўтор гэтага суфікса, каб перадаць расказ урача, які апавядае пра склероз: *Ёсць адна асабліваасць / сасудаў мазгавых: / не любяць яны санліваасць, / бяздумнасць не па іх* [2, с. 44].

У другім выпадку такія паўторы, размешчаныя кантактна, канцэнтруюць увагу на недахопах нашага жыцця — зусім рэальных, але якіх не прымае душа лірычнага героя, супраць якіх пратэстуе, таму што яны, нібы аўтаматнай чаргой, знішчаюць лепшае, чалавечае: *Навошта гэта — / асцярожнаасць, / няшчырасць, / жорсткасць / і варожасць?* [1, с. 58].

У вершы «Позірк з космасу» паўторы назоўнікаў з суфіксам *-асць* таксама размешчаны кантактна: яны ствараюць адпаведны рытм, знешнюю і ўнутраную рыфму, што пэўным чынам уздзеяннае на чытача: *Ты ў думках / да жанчыны той звяртаеся: / «Мала сонца, мала зорак, мала месяца. / Падары святло, якім жанчына свеціцца! / Перад ім любая знікне беспрасветнасць... / Мая яснасць, мая светласць, мая ветласць!» / Тут, у космасе, мы бачым зорак многа. / Не хапае сэрцу тут святла зямнога...* [2, с. 301].

Эпіфарычны паўтор памяншальна-ласкальных суфіксаў надае тэксту размоўны характар, непасрэднасць паэтычнага маўлення. У вершы «Дынамік», напрыклад, выкарыстоўваючы суфікс *-еньк-* (*-аньк-*) у складзе субстантывавальных прыметнікаў, аўтар такім чынам дабіваецца праўдзівасці, выразнасці маўлення і раскрыцця пачуцця вялікай мацярынскай любові да сыноў, якія не вярнуліся з вайны: *Так крычаў і мой малодшанькі, / што забілі на вайне... / Бач, выпростае аж ножанькі. / Імя выbralі ці не? / Так крычаў і мой сярэднянькі, / не вярнуўся што з партызан... / Бач, які галасок сярэбранькі!* [2, с. 68]. Паўторы памяншальна-ласкальных суфіксаў выконваюць тут двойную функцыю: выражаюць суб'ектыўную ацэнку, з аднаго боку, праз іх аўтар выражае свае эмоцыі — з другога.

У якасці эпіфарычнага паўтору ў вершы «Домік маленькі, бачу я, знеслі...» выкарыстоўваецца суфікс *-ейш-* (*-эйш-*), які паказвае на большую або меншую якасць аднаго прадмета ў параўнанні з іншым. Супастаўляючы аднаструктурныя лексічныя адзінкі, аўтар выяўляе супрацьлегласць паняццяў *навейшае* — *раднейшае*, *вышэйшае* — *бліжэйшае*, *прыгажэйшае* — *даражэйшае*: *Не тое лепшае, / што навейшае, / а тое лепшае, / што раднейшае. / Не тое лепшае, / што вышэйшае, / а тое лепшае, / што бліжэйшае, / не тое лепшае, / што прыгажэйшае, / а тое лепшае, / што даражэйшае...* [2, с. 128].

Паўторы суфіксаў могуць ужывацца з паўторамі канчаткаў і постфіксаў. У вершы «Здарэнне ля шлагбаума» паўтор суфікса *-а-* (*-я-*) з канчаткам *-е* і постфіксам *-ца* акцэнтуюць увагу на дзеянні, дапамагае ў выражэнні нервовасці, нерашучасці стану героя: *Ён ухмыляецца і чухаецца. / Нарэшце рашыў не маўчаць: / — А раптам поезд ужо рухаецца — / хто будзе тады атвечаць?* [2, с. 48].

У вершы «Дзве паралельныя прамыя» паўтор суфікса *-а-* з канчаткам *-юц-* і постфіксам *-ца*, якія ўзмацняюць, выдзяляюць семантыку рознакаранёвых сінанімічных дзеясловаў, засяроджвае увагу на незакончаных дзеяннях, што ўспрымаюцца як факт і надзвычай эмацыянальна падкрэсліваюць задуму паэта: *На чорнай дошцы — / дзве белыя лініі, / якія ніколі не перасякаюцца, / якія нідзе не сустракаюцца...* [1, с. 57].

Такім чынам, ужыванне слоў з аднолькавымі марфемамі (коранем, прэфіксам, суфіксам, канчаткам, постфіксам) у мове паэтычных твораў А. Вярцінскага абумоўліваецца іх роляй у паэтычным тэксце — узмацнення, выдзялення, нагнятання, падкрэслівання, перадачы прыкмет вуснага жывога або кніжнага (навуковага) маўлення, стварэння адпаведнага рытму, рыфмы. Усё гэта робіць верш эмацыянальна насычаным, сэнсава багатым і запамінальным.

Спіс цытуемых крыніц

1. Вярцінскі, А. Выбраныя творы / А. Вярцінскі ; уклад., камент. А. Вярцінскага ; прадм. В. Русілікі. — Мн. : Кнігазбор, 2009. — 528 с.
2. Вярцінскі, А. Святло зямное: Выбр. вершы, паэмы / А. Вярцінскі. — Мн. : Маст. літ., 1981. — 430 с.
3. Ляшчынская, В. А. Слова ў паэзіі Янкі Купалы / В. А. Ляшчынская ; навук. рэд. А. І. Падлужны. — Мн. : Бел. навука, 2004. — 272 с.

Матэрыял паступіў у рэдакцыю 27.11.2012 г.

А. А. Дзянішчык

Навуковы кіраўнік — А. В. Солахаў, кандыдат філалагічных навук, дацэнт
Установа адукацыі «Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт», Баранавічы

СТРУКТУРНА-СЕМАНТЫЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ АНТОНІМАЎ У МОВЕ РАМАНА БАРЫСА САЧАНКІ «ВЯЛІКІ ЛЕС»

Барыс Сачанка — пісьменнік, які нярэдка ў якасці мастацкага сродку выразнасці выбірае антонімы. Аб гэтым сведчыць вялікая іх колькасць у мове твораў пісьменніка, у тым ліку і ў мове рамана «Вялікі лес». Самую вялікую групу ўтвараюць рознакаранёвыя антонімы, супрацьлегласць якіх дасягаецца пры дапамозе асноў, якія выражаюць супрацьлеглыя паняцці, і пашырана сярод прыметнікаў, прыслоўяў, назоўнікаў і дзеясловаў.